

Наташа Ж. Драгин¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику

КРИТИЧКО ИЗДАЊЕ ДЕЛА МАРКА ПЕЋКОГ²

Пећки, Марко (2024) *Сабрана дела*. Увод, српскословенски текст приредио и на савремени српски језик пренео Томислав Јовановић. Београд, Чигоја штампа.

Проучавање старе српске књижевности незамисливо је без увида у целину рукописног и штампаног наслеђа пре свега српскословенске, али и потоњих епоха, те је стога сваки напор усмерен ка његовом сабирању, научној обради и презентацији вредан посебне пажње, између осталог, и као драгоценост оставштина за будућност. Научни и шири културни допринос оваквих публикација бива још већи када се узме у обзир неизвесан животни век старих споменика, њихов трајни или ређе привремени нестанак из видокруга и домета научне јавности, која онда у различитим, мање или више удаљеним истраживачким периодима располаже неуједначеним корпусом релевантних извора. Један од најновијих подухвата ове врсте је и критичко издање сабраних дела епископа Марка Пећког, чије рукописно наслеђе је такође пратила неизвесност историјског претрајавања. Смештени најпре у културно-историјски амбијент и шири научни контекст, а потом и преведени на савремени српски језик, списи овог угледног црквеног делатника из XIV века заслугом приређивача проф. др Томислава Јовановића сада се могу наћи у корицама једне књиге.

У уводним одељцима монографије најпре се доноси кратка реконструкција биографије писца уз критички осврт на досадашња проучавања књижевног опуса Марка Пећког (7–39), да би за њим уследио преглед рукописног наслеђа везаног за његова дела (41–79), овом приликом допуњен и испитивањем текстолошких односа међу сачуваним преписима (81–97). У кратким цртама (99–115) приређивач се бави и одабраним стилским и у мањој мери језичким

¹ draginnatasa@ff.uns.ac.rs

² Истраживање финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије на основу уговора бр. 451-03-137/2025-03/200166, склопљеног с Филозофским факултетом Универзитета у Новом Саду.

одликама Марковог стваралаштва, да би прву целину књиге заокружио прегледом приређивачких начела (117–118).

Животни пут Марка Пећког може се пратити од 1359/1360. године, када је рођен, до краја XIV столећа. Тачна година смрти није позната, а Томислав Јовановић указује на чињеницу да се досадашње мишљење о 1411. као години до које је Марко неспорно био жив не може сматрати поузданим, будући да се дуктуси писара записа с поменутом годином и писара главног текста Стиховног пролога из 1399. године који је преписао Марко Пећки не подударају. Познато је да га је веома рано, у шеснаестој години, замонашио патријарх Јефрем, с којим ће провести више од две деценије, све до његове смрти 15. јуна 1400. Епископски чин добија, како се претпоставља, између 1390. и 1392. године у „светој Саборној и Великој цркви српској у Пећи”. Марков књижевни опус, који у великој мери одражава његов животни пут и духовно узрастање, чини пет жанровски разноврсних састава. Поред Службе и Житија у част његовог духовног учитеља, патријарха Јефрема, написао је и Службу Светом архиепископу Никодиму. Родитељима, који су се такође замонашили, посветио је Синаксар Герасима и Јефимије, а до нас је дошао и Ктиторски запис о подизању цркве Светог Георгија, који највероватније представља концепт повеље која није сачувана.

Интересовање за његова дела започело је још у XIX веку, када су се појавила прва штампана издања појединих текстова (Србљак митрополита Михаила 1861, Стојан Новаковић 1884), али без прецизног и доследног истицања ауторске припадности. Научно истраживање у односу на друге средњовековне писце започиње релативно касно, а први значајан допринос на том пољу дао је историчар и филолог Душан Вуксан (1925). Он је поставио главне координате када је у питању реконструкција Маркове биографије и књижевног опуса, а бавио се и издавањем његових списа. Овом приликом Томислав Јовановић указује на пропусте који су се поткрали у читању рукописа и жанровском одређењу Марковог опуса. Посебно је занимљива у том смислу судбина књиге коју је Д. Вуксан именовао као Миниј за мај, јуни, јули и август, а коју је 1399. године исписао Марко Пећки. Саставни је део збирке Пећке патријаршије под сигнатуром 50 до Другог светског рата, а потом ће се деценијама сматрати изгубљеном, да би недавно била откривена у фрушкогорском манастиру Беочин и у новоизрађеном каталогу заведена исправно као Пролог стиховни, будући да за наведене месеце садржи прошлка житија са стиховима на почетку. После Д. Вуксана у својим проучавањима средњовековних друштвених и пре свега црквених прилика на радове Марка Пећког позваће се читава плејада

истраживача: епископ Иларион Зеремски (1930), Станоје Станојевић (1933), Радослав Грујић (1934), Миодраг Пурковић (1936, 1976), Никола Радојичић (1940), Михаило Динић (1960), Ђоко Слијепчевић (1962), Леонтије Павловић (1965), Даница Поповић (2006) итд. Највећу пажњу опусу овог писца посветиће ипак проучаваоци српског средњовековног књижевног наслеђа: Ђорђе Сп. Радојичић (1925, 1939, 1940, 1941, 1949–1950), Владимир Мошин (1962, 1971), Ђорђе Трифуновић (1967, 1970), Милан Кашанин (1975), Димитрије Богдановић (1974, 1978, 1980, 1986), Томислав Јовановић (2012, 2013, 2022) и др. Њихов допринос огледа се како у приређивању појединих текстова према сачуваним преписима, тако и у њиховом прецизнијем термиолошком одређењу унутар система жанрова старе српске књижевности. Пажња се усмерава и на исихастичку духовну подлогу Маркове поетике, утицаје других аутора и библијских текстова на његова дела, али и њихову документарну вредност у успостављању што потпуније представе о животу самог писца, као и црквених великодостојника којима су списи посвећени. Приређивач скреће пажњу и на заступљеност овог писца у различитим енциклопедијама, лексиконима и антологијама старе српске књижевности, а даје и напомене о постојећим преводима Маркових списа на савремени српски, енглески и пољски језик.

Сасвим очекивано рукописно наслеђе у случају овог писца у највећој мери је на српскословенском језику. Иако невеликог обима, на основу њега може се закључити да је још за Маркова живота започело ширење култова архиепископа Никодима и патријарха Јефрема ван пећког црквеног средишта, док су култови Герасима и Јефимије остали само у повоју. У највећем броју преписа сачувала се Служба Светом архиепископу Никодиму, а најстарији међу њима с почетка XV века саставни је део конволута с текстовима из различитих времена, данас у власништву Филозофског факултета у Новом Саду (Легат Ђорђа Сп. Радојичића при Библиотеци Одсека за српску књижевност). Остали рукописи су нешто млађег датума и припадају следећим збиркама: Пећка патријаршија бр. 78 (осма/девета деценија XV века), Народна библиотека Србије бр. 18 (1525. година), Архив САНУ бр. 86 (рускословенски препис начињен у Дечанима 1805. године). Служба Светом патријарху Јефрему позната је из три преписа: Пећка патријаршија бр. 41 (последња деценија XIV века), Архив САНУ бр. 68 (између 1411. и 1425. године), Народна библиотека Србије бр. 18 (1525. година). Заједно са Службом у наведеним рукописима Пећке патријаршије и Народне библиотеке Србије сачувано је и Житије Светог патријарха Јефрема, док су Синаксар Герасима и Јефимије и Ктиторски запис о цркви Светог Георгија познати само у оквиру Пролога стиховног с краја XIV века, који се

данас чува у манастиру Беочин под инвентарним бројем 1. За све споменике указује се на степен очуваности, број писара, тип ћирилице и правопис којим су писани. Излаже се и детаљан садржај сваке књиге, укључујући и записе, који се наводе у целости. У истраживачки корпус, поред сачуваних рукописа, аутор укључује и следећа издања: 1) штампани Србљак митрополита Михаила из 1861. године, који садржи обе службе Марка Пећког и синаксарско житије као 'скраћени извод из пуног облика *Житија Светог патријарха Јефрема*', објављено на основу изгубљеног рукописа; 2) издање Стојана Новаковића (1884), који Житије штампа према несачуваном знатно прерађеном рускословенском препису; 3) издање Душана Вуксана (1925), који објављује Житије према препису Народне библиотеке Србије бр. 18.

Текстолошка поређења сачуваних преписа и штампаног издања упућују на постојање дужег и краћег типа Службе Светом патријарху Јефрему. Висок степен блискости уочен је између рукописа Пећке патријаршије и Народне библиотеке Србије, док се препис из Архива САНУ знатно разликује у појединим деловима. Одређена проширења могао је увести сам Марко, стварајући тако две варијанте овог списка. И у случају Житија Светог патријарха Јефрема, преписаног заједно са Службом, присутна је блискост поменутих рукописа. Новаковићево издање на основу изгубљеног извора драгоцено је јер открива другачију варијанту у односу на друге две оличене, с једне стране, у рукопису Пећке патријаршије и Народне библиотеке Србије, а с друге у штампаном издању из Србљака митрополита Михаила. Између осталог, оно је интересантно јер је писано српским народним језиком с примесама руских језичких црта. У њему изостају стихови с почетка Житија, али зато у наслову има додатак о слављењу Светог кнеза Лазара истог дана када се слави и Свети патријарх Јефрем. Писац овог додатка није познат, али је по речима Томислава Јовановића могао потицати из манастира Раванице на Фрушкој гори, у коме су се налазиле мошти кнеза Лазара. Сам поступак којим је 'Јефремово *Житије*' преобликовано и *понародњено* неодољиво подсећа на однегован и распрострањен Венцловићев поступак преношења беседа са српскословенског на народни српски језик'. За најстарији препис Службе Светом архиепископу Никодиму, који је настао још за Маркова живота, претпоставља се да је једна од првобитних варијанти, будући да остали, млађи преписи имају знатнија проширења. Посебна пажња у анализи поклања се начину читања паримија, а констатује се и преузимање појединих делова из Службе Светом патријарху Јефрему, али и из Службе Светом архиепископу Арсенију Данила Другог.

Када су у питању стилски поступци примењени у жанровски разноврсним саставима Марка Пећког, може се рећи да он иде трагом својих књижевних претходника, Светог Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија и Данила Другог. Централно место у опусу заузели су ликови патријарха Јефрема и архиепископа Никодима, док су личности Герасима и Јефимије остали само у обрисима. Приређивач Томислав Јовановић посебну пажњу зато посвећује епитетима и њиховој улози у грађењу поетских портрета. Праћењем њихове у начелу високе фреквенције (нарочито у службама) и дистрибуције у различитим делима долази до закључка да су постојала само три заједничка епитета, присутна у свим текстовима, што само по себи говори о разноврсности и богатству поетског израза писца. Указује и на библијску симболику и различита поређења унутар текстова која доприносе сликовитости песничког језика. У лексичком фонду писца пада у очи висока заступљеност сложеница, међу којима доминирају придеви и именице, уз незнатан удео глагола. Посебну продуктивност испољила су образовања са *бogo-*, *благо-* и *васе-* у првом делу, што у начелу одражава прилике посведочене у ширем писаном наслеђу сакралног карактера. Све то сведочи о добром познавању српскословенског језика и књижевне традиције. Настала у специфичном историјском интервалу, у духу исихастичког погледа на свет, Маркова дела представљају, како приређивач истиче, ‘важну спону између такозваног златног века старе српске књижевности и свега што је настајало у релативно кратком времену владавине деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића и потом дугог периода турске владавине’.

Као основа приређених дела Марка Пећког на српскословенском језику послужили су следећи рукописи: Пећка патријаршија бр. 41 за Службу Светом патријарху Јефрему, Народна библиотека Србије бр. 18 за Житије Светог патријарха Јефрема, Пећка патријаршија бр. 78 за Службу Светом архиепископу Никодиму, Манастир Беочин бр. 1 за Синаксар Герасима и Јефимије, као и Ктиторски запис о цркви Светог Георгија. Критичким апаратом уз основни текст обухваћени су сви раније поменути споменици и издања изгубљених рукописа.

У трећем делу књиге (193–244) доноси се превод свих пет састава епископа Марка Пећког на савремени српски језик. Ради бољег разумевања текста приређивач прилаже и *Речник мање познатих речи* (305–306) те *Регистар имена и географских назива у делима Марка Пећког* (307–310). Њима претходи *Попис речи у делима Марка Пећког* (245–298) и *Коришћена литература* (299–304). Узбучен списак речи из дела Марка Пећког садржи преко 1700

лексема, с којима се под одговарајућим словом бележе и словне цифре у функцији обележавања различитих бројних вредности. Паралелним упућивањем на стране списа у којима се срећу одређене потврде читалац стиче увид како у контекстуалну реализацију лексема, тако и у њихову општу фреквенцију. Све ово наведени одељак чини драгоценим прилогом бољем познавању речничког фонда српскословенског језика у старој српској књижевности.

Окупљајући, дакле, на једном месту писано наслеђе везано за стваралаштво Марка Пећког, ово издање нуди како теоријски оквир, тако и текстолошку подлогу на којој је могуће засновати нека нова проучавања овог сегмента српског средњовековног књижевног корпуса. Генерације истраживача налазиће у њему без сваке сумње чврст и поуздан ослонац за даља продубљивања научних сазнања о овом још увек недовољно познатом и проученом писцу, који је у одређеној мери остао у сенци својих несумњиво великих литерарних претходника и духовних узора.